

Mednyánszky László (1852-1919)

Menekülők

Olaj, vászon 80x100 cm

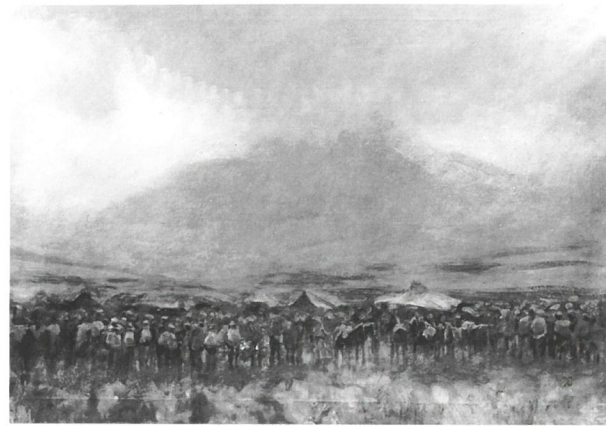
Jelezve jobbra lent: Mednyánszky

Védett

Irodalom:

- Malonyay Dezső: Magyar művészek a csatatéren. Művészet, 1915
- Lázár Béla: Egy magyar gyűjtemény. Bp. Singer és Wolfner, 1922
- Schanzer Mária: Mednyánszky. Bp., Pázmány Péter Tudomány Egyetem, 1935
- Kállai Ernő: Mednyánszky. Bp., Singer és Wolfner, 1943
- Mednyánszky László naplója. Bp., Képzőművészeti Alap, 1960
- Aradi Nóra: A Mednyánszky-kutatás néhány kérdése, Ars Hungarica, 1979/1
- Sarkantyú Mihály: Mednyánszky. Bp., Képzőművészeti Alap, 1981
- Deák Dénes: Festő a világháborúban. Bp., Gondolat-Idea Tours, 1991

Különös élmény még a napját is tudni egy kép elkészültének. Mednyánszky megjelent naplószemelvényein kívül még számtalan kis vázlatfüzete tartalmaz naplószerű feljegyzéseket, a háborús évekből is. Ezekből a mindedig publikálatlan, sokszor tenyérnyi gondolat- és rajzgyűjteményekből szinte órára pontosan rekonstruálhatjuk a *Menekülők* című kép keletkezéstörténetét. Magunk elé képzelhetjük a fényképekről és leírásokból jól ismert Tolsztoj-szakállú, inas, derűs figurát, a gyermeki kék tekintetű, hamiskásan hunyorgó Öreg Kutyát, ahogy magát nevezni szerette. Éppen bécsi műtermében áll, körben jó pár közel azonos méretű, 80 x 100-as vászon. 1916-ot írunk, nemrégiben tért vissza a déli frontról, ahol könnyebben megsebesült. Az II Santónak becézett külön festőt, aki a lövészárokból kimászva, a golyókra ügyet sem vetve rajzolgatott, tisztelték a katonák. Egy eltévedt srapnel mégis eltalálta. Az esetről megemlékezett még a Berliner Tageblatt is: *„Mednyánszky László báró hadifestő legutóbb megsebesült, amikor Flitschnél a legelül levő előőrs fedezékében ült és vázlatokat készített. Csak másnap kérdezte tőle valaki a parancsnokságnál csodálkozva, hogy miért véres a vállán ütött-ropott, ócska festő-zubbonya. A különös öreg úr szórahozottan felelte, hogy hát golyót kapott a vállába. És csak most kötötték be sebeit, mely szerencsére nem volt súlyos.”* A frontparancsnok sietett levélben kifejezni elismerését. De Mednyánszkynek még 1917-ben sem volt evidens, hogy ő hős lenne. Wolfnernek írott, szintén publikálatlan levelében kitüntetésé alkalmából tévedést emleget: *“Édes Öregem! (...) Nagyban dolgozom és egészségem mindinkább javul. Többen gratuláltak egy kitüntetés alkalmából, én még nem értesültem erről és őszintén, nem is hiszek benne, annyira külö-*

Mednyánszky: Táborozás, 1916 körül

Mednyánszky: Havasok alján, 1916 körül

79. ►

Mednyánszky László (1852-1919)

Menekülők

Olaj, vászon 80x100 cm

Jelezve jobbra lent: Mednyánszky

Védett

Kikiáltási ár: 2.000.000 Ft

Daumier: Menekülők/Kivándorlók, 1868-70

nösnek látszik, hogy ilyes magamforma embert érhetne. Valami tévedés lehet a dologban.” (MNG Adattár 3396/1934/13) A háborút nem a hősiesség színhelyének fogta fel, sokkal inkább olyan szcénának, ahol azok az erők, melyeket a természet és az emberi természet tanulmányozása során megfigyelt, drámai sűrítettségben voltak jelen. És egy efféle lehetőség az esszencia, a *“tömörítvény”* közvetlen megragadására a festő számára csak lelkesítő lehet. E lelkesedés feledtetett vele minden veszélyt és melankóliát. Innen Mednyánszky hadiképeinek titkos belső sugárzása, eufóriája. *“A fájdalom természetes és mennél mélyebb, annál inkább tisztít. Minden földi iránt el kell tompulni, hogy minden magasabb iránt felébredhessünk! Csak a nagy fájdalom ébreszthet fel egy magasabb életre. (...) Minden ami múlik, egy bizonyos bánatos érzést kelt. Erről le kell szokni, mert minden ami múlik, vissza is tér. (...)”* (MNG Adattár, 19753/1977, kézirat 57-58) - írta már Bécsben, ahol a Sobieski Gasse 4/a alatti műtermében megszállott munkába kezdett, hogy az évi élményeit az északi és déli frontokról, melyeket stúdiumvásznakon, fixírozott szénrajzokban és több száz vázlatban hozott magával, nagyméretű képekben rögzítse. Ezek egyike a *Menekülők*.

Mednyánszky nem volt igazán jól abban az időben. Egész tavasszal beteg volt, s mivel a külvilág felé mindig kibebbíteni igyekezett problémáit, meghűlésnek nevezte tudógyulladását. Ahogy felépült, sietett vissza a frontra. Meszesedés, vesebaj kínoztta, ehhez jött a sebesülés. 1916 júliusában így fohászzkodott halott barátjához, *“édes jó mindenem, közeledem hozzád, ezen világnak már nem kellek”*. Ősszel szinte úgy bővölte magát életre. *“Tegnap sok erőlködéssel elkészültem az előkészítéssel. Körülbelül valamennyi legkézenfekvőbb motívot*

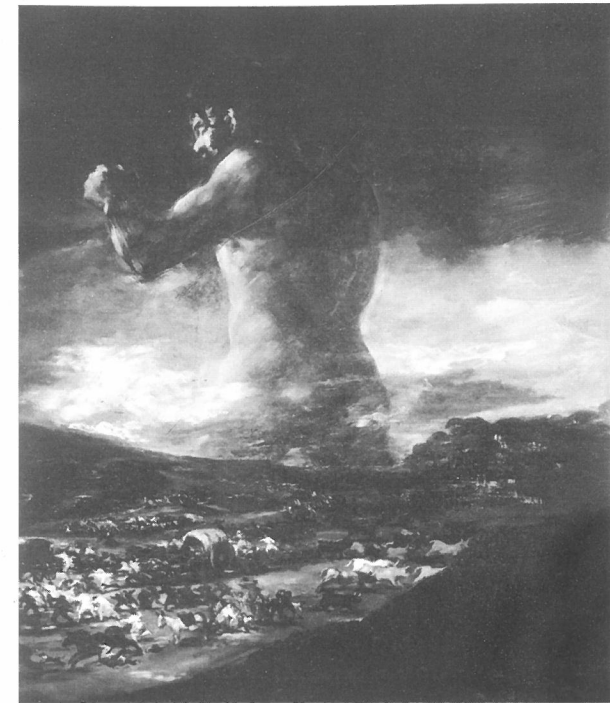
kis vásznanakra és cartonokra felvázlatoztam. Ma az egyiket vagy másikat már képvászonra kell áttenni.” (1916. szept. 2. Wien, MNG Adattár 19753/1977, kézirat, 101.) Szeptember 30-án, szombaton már arról értesülünk hogy *“dolgoztam I:) a nagy éjjeli menekülőkön, ismét bedörzsöltem egy barnás festékkel”* (Bresty. Napló, 128.o.). Egyidejűleg készül egy nagy trén-kép, és valószínűleg a Szerbiában. De elégedetlen a munkával. *“8 után még felmentem dolgozni, átalakítottam, félig összehoztam az éjjeli menekülőket.”* (1916. szeptember 30. id. kézirat 109.) Október elsején ott folytatja, ahol abba hagyta: *“ma reggel dolgoztam (...) az éjjeli menekülőkön, ez foglalkoztatott tegnap este, ma reggel és ma este: most együtt van, részletek hiányoznak.”* Ekkor már 11 képen dolgozik egyidejűleg. De a *Menekülőket* még mindig tökéletesíti, október 3-án megint hozzányúl, a *“komitácsiak hótájon”* után szemlátomást ez most a szíve csücske: *“Ma reggel ismét kijavítottam a képet: éjjeli menekülő.”* (Bresty. Napló 129., a kézirat alapján kiegészítve).

Megérte a fáradozás. A Singer és Wolfner-gyűjtemény féltett darabját, a 352. leltári számú olajfestményt Kállai kézirat oszlop-katalógusában a legjobb művek között tartja számon (MTA MKI Adattár C-I-15). Monográfiájában is reprodukálta (LXV. tábla), innen vette át Sarkantyú (kat. 49.), aki a lappangónak titulált képet a 10-es évek közepére datálja. Kétségtelenül Mednyánszky háborús festészetének egyik főművével van dolgunk, talán a legszuggesztivebb, legeredetibb kompozíciójával minden nagy tömeget mozgató képe közül. Ez annak a speciális újításnak köszönhető, mellyel Mednyánszky a horizontvonalat lenyomva, az enyészpont felé terelte a több képén is látható, ponyvás szekerekkel, cókókókkal fejvesztve menekülő tömeget. Ezekről

a menekülőkről írta Malonyay: *“Az éjszakát ott töltik a szekéren, s a férfinép a szekerek alatt. (...) Jaj azoknak, akik kizökkennek a sorból: leszorúlnak az útról s ott maradhatnak hetekig, tengelyig sárban, valamelyik feltúrt útszéli kátyúban, az útra vissza többé nem térhetnek, letaposnák őket, mert a trén meg nem áll, az a szekértábor áradatosan sodor tovább.”* Ezt a pánikot adja vissza az átvitt értelemben is az enyészpontra komponált kép. Goya remekművével, a *Pánikkal* (másképpen: *Kolosszus*) szemben itt már nincs szükség a horizonton fenyegetően tornyosuló rémre. Mednyánszky ege üres, a súlyos barna vetítövászon nem jelenik meg az ember projekciója. Éppen ettől zseniális ez a kép, a tágas, csendes, üres égtől, mely alatt a modern háború résztvevői Istentől-embertől, önmaguktól elhagyatva, vaktában menekülnek. A haditudósítók közös alapélménye az első világháborúról, hogy nem látni az ellenséget. Már fantázia sem pótolhatja, az *“értelem álmai”* sem tölthetik be a hiányt.

Az alacsony horizontvonal csak fokozza a szorongató érzést. Nem új elem ez Mednyánszky festészetében, noha háborús képei legjaván jut majd drámai szerephez (ld. a *Táborozás* című képet és a *Havasok aljánt*, szintén ebből az időből, ahogy az utóbbin az előbbin látható tömeg bemozdul). Már 1880 után alkalmazza a képsík alsó harmada alá szorított horizontvonalat, hogy a végtelenség érzetét keltse. De ez a nagy festői bátorságra valló megoldás később is számtalan képén visszatér, így a *Derengő hajnal*, *Mocsaras táj*, *Nyárutó*, *Lankás*, *Fehér felhők* vagy a *Holdas táj* címűn. De míg itt a természet, tehát az embernek adatott tér végtelen és zsongító tágasságát jelenítette meg, a *Menekülőkön* az időaspektus végtelenítésére szolgál. Mintha öröktől és örökké rohanna az ember vesztébe. Kállai találó leírása szerint Mednyánszky nál a háborús időszakban *“az emberábrázolás köre és színtere mérhetetlenül kitágul: roppant hegyek között vagy széles sík térségeken hatalmas embertömegek sodródna, kavarganak. A természet határtalan horizontjai színültig megtelnek ezzel a sáros, verejtékes és véres emberi özönléssel. Táj és ember együtt óriási drámai színjátékká varázsolódik. A forrongó, tajtékzó emberörvény az eget csapdossa, a világ csordultig van szüvedéssel.”* (Kállai 118.) Hasonlóan szimbolikus értelmű menettel próbálkozott meg Daumier, aki Goya mellett Mednyánszky másik nagy inspirálója. Éppen az akadémikus hagyományokon nevelkedett Mednyánszky, írja Sarkantyú, lesz képes választ adni kora létkérdéseire, s kifejezőeszközeinek olyan megújításával, melyben a legkevésbé sem akadémikus hagyományokra támaszkodik, a XVII. századi hollandok, valamint Goya és Daumier művészetének eredményeit lesz képes szintézisbe emelni (Sarkantyú 63).

De míg Goyát csak rajongva emlegeti naplójában, Daumier konkrét technikai fogásokban is hatott rá, legjobb példa erre épp a *Menekülő* sziluett-kezelése: a kontúr vonalak Daumier módján, legömbölyítve és megnyújtva, expresszíven vonaglanak. A Daumier-hatást még Párizsból hozza magával Mednyánszky és ahogy Sarkantyú írja: *“Az újszerű festői megoldások sok szalon kötődnek a korábban elemzettekhez. Így például a Menekülő (kat. 49. kép) tragikus, sötétlő kavargását ugyanaz a drámai fénysziluett modellálja, amelyet jól*

Goya: A pánik/A kolosszus, 1812 előtt

ismerünk az Útonállóról, a Lincseléről és egyéb, velük egyidős kompozíciókról.” (Sarkantyú 54.)

Ismerjük ezt a puha vonalakkal társuló expresszivitást máshonnan is, mint a festészetből: a rémülettől *“püpos utat”* és a *“félelemtől bolyhos honni éjszakát”* egy költő írja meg. És Radnóti írja meg e Mednyánszky kép II. világháborús pandant-ját is: *“torlódik ember, állat, szekér és gondolat, az út nyerítve hőköl, sörényes ég szalad”*. (Razglednicák) Míg Daumier menekülőinek előképe statikus és síkszerű bronzrelief, s e relief-kompozíció híres *Menekülő* (másképpen: *Kivándorlók*) című képén csak befordította a térbe, szembe a nézővel, hogy az átérzeze a pánikot, mely őt is feltartóztatathatlanul magával ragadja, addig Mednyánszky szerint mi már eleve a menekülők közé tartozunk. Hiszen csak a hátát látjuk embertársainknak, ahogy előttünk, vagy egyenesen előlünk, a háború képében bennünk lakó gonosz elől futnak. Ezáltal emelkedik szimbolikus erőre az a kompozíció, mely kiállja a versenyt akár Goyával, akár Daumierrel. Nagyszabású és tökéletesen kivitelezett víziója annak a világnak, amelyről az ember bátran elmondhatja:

*“Magamban élem át már mindazt, mi hátravan,
nem nézek vissza többé s tudom, nem véd meg engem
sem emlék, sem varázslat, - baljós a menny felettem;
ha megpillantsz, barátom, fordulj el és legyints.
Hol azelőtt az angyal állt a karddal, -
talán most senki sincs.”*

(Radnóti Miklós: Sem emlék, sem varázslat. 1944. ápr. 30.)

M.Cs.